

Walking into walls

Academic freedom, the Israeli Left and the occupation within

In March 2006, *Radical Philosophy* published a piece by the Israeli architect and writer Eyal Weizman, now director of the Centre for Research Architecture at Goldsmiths, University of London. Entitled ‘Walking through Walls: Soldiers as Architects in the Israeli–Palestinian Conflict’ (*RP* 136, March/April 2006, pp. 8–22), Weizman’s article was a systematic account of the new forms of theory and practice at work in recent Israeli Defence Force (IDF) urban operations; operations which have transformed the built environment of the occupied territories ‘into a flexible “frontier zone”, temporary, contingent and never complete’. Surveying current thinking around urbanized conflict Weizman records Israeli army strategists’ appropriation of a range of ‘broadly “leftist” theoretical ideas’ – including those of the Situationists, Bernard Tschumi, and Deleuze and Guattari – so as to elaborate the ‘conceptual’ bases of these new military tactics. In such ways, he sought to demonstrate, are forms of radical philosophy being ‘deployed in order to project power, not to subvert it’.

Weizman’s article subsequently became one of the chapters in his book *Hollow Land: Israel’s Architecture of Occupation*, published by Verso in early 2007. In the same year it was scheduled to appear, in a revised form translated into Hebrew, in a special issue of the Israeli journal *Theory and Criticism* devoted to the occupation. Edited by Yehouda Shenhav, a well-known left-wing academic and activist (and one of the founders of the Mizrahi Democratic Rainbow Coalition), and originally founded by the radical philosopher and long-term critic of the occupation Adi Ophir, *Theory and Criticism* has become something of a focus for contemporary leftist thought in Israel – and, as such, a popular and frequent object of attack by the Israeli Right (as demonstrated by its coverage in the *Israeli Academia Monitor* and on the notoriously rabid Front Page website). Institutionally, it is published, and economically supported, by the Van Leer Jerusalem Institute, which, while it is largely staffed by scholars best described as ‘liberal’ in the context of Israeli politics, has itself been renowned, since the ‘Oslo years’, as a particular home for a small number of important ‘anti-’ or ‘post-’ Zionist intellectuals. Given this history, the sequence of events leading to the withdrawal of Weizman’s piece from issue 31 of the journal is thus especially worth recounting. For although its context is very much an ‘academic’ one, it raises a number of issues that invite reflection both about the situation of the Left and about the possibility of critical thought, and of intellectual opposition, in Israel today.

As Shenhav puts it in his editorial preface to the special issue that has now appeared – a preface which is, it should be said, both a model of clarity and a powerful self-reflexive interrogation of the journal’s own role in the ‘crisis’ that now confronts it – the ultimate non-inclusion of Weizman’s article follows a specific ‘chain of events that generated a complex situation’ for both the author and *Theory and Criticism*.¹ Its roots lie in the character of Weizman’s original article itself. For one of the most remarkable aspects of ‘Walking through Walls’ was the material directly obtained through interviews with senior figures within the IDF itself, specifically with retired Brigadier General Dr Shimon Naveh – director of the IDF’s so-called Operational Theory Research Institute – and with the commander of the Israeli paratrooper brigade Aviv Kohavi, a former student of philosophy at

the Hebrew University in Jerusalem and the man in charge of the April 2002 IDF operation in Nablus and the Balata refugee camp; an operation exemplary of the new modes of urban warfare that Weizman sought to analyse. As such, however, the article could not, and did not, shy away from assigning a considerable measure of responsibility to these named individuals for, in Shenhav's careful words, 'the great harm that the use of these new military methods allegedly inflicted on the civilian population'. Weizman's article was anything but a reduction of the structural political dimensions of what is happening in the occupied territories – a complex and multifaceted form of spatial control and systematic production of social, economic and political inequality – to the personal actions of particular individuals. But it was undoubtedly by virtue of its specific 'personal' focus on Kohavi and Naveh that the 'complex situation' to which Shenhav refers arose.

The 'crisis' that Weizman's article provoked, and the difficult issues concerning the nature of contemporary 'academic freedom' that it has exposed, effectively began when the new director of the Van Leer Institute, and thus de facto chairman of *Theory and Criticism's* editorial board, the philosopher Gabriel Motzkin, took up his post in September 2007. At this point Weizman's article had already been 'blind' refereed by two academic reviewers, and both amended and accepted for publication in the journal. Having, however, read the papers scheduled for publication in the occupation special issue, Motzkin made an extraordinary and unprecedented decision. With whatever fears in mind, and with the view that the journal's board was obligated 'to allow the main object of the criticism, Brig. Gen. Kohavi, the right of rebut-

tal', Motzkin came to the remarkable conclusion that Weizman's article should, *prior to its publication*, be passed on for comment to a spokesperson in the Israeli military itself – something that was then done *without either Weizman's knowledge or consent*.² What came back was neither a response from the spokesperson nor are from Kohavi himself, but a letter from the latter's private attorney threatening legal action against the journal and its editor.

Placed in an evidently difficult position, and with advice from the Van Leer Institute's own lawyer that the journal might be at risk

in any libel suit, Shenhav was thus faced with two options: either to push for publication of the article in its existing form, and thereby risk a date in court, or to ask Weizman to revise the article in light of legal consultation. Weizman himself was confident that he could back up all the claims made in the original article and was thus keen to pursue the first course, taking the view that forcing Kohavi to testify in court – if, as may well have been unlikely, he actually resolved to take it that far – would also provide an opportunity to question him about actions in Gaza and elsewhere that Kohavi and the military would rather did not come to light. For obvious (not least economic) reasons, Motzkin and the Van Leer Institute did not take this view.

Seeking to respond to the crisis at the journal now unfolding, the editorial board met in late 2007 and agreed that in future no article would be sent for response prior to publication – a decision that, in Shenhav's words, 'retrospectively recognizes the mistake inherent in the recourse to prepublication response' – but, as proposed by Motzkin, *also* resolved that, in 'exceptional' cases, articles might instead be 'submitted to an additional internal review, in order to ensure that factual allegations would be supported by adequate documentation'. This is now the journal's policy. Yet it is one that raises many questions, and not only for *Theory and Criticism*. For, as Shenhav acknowledges in his editorial, the 'decision to be very cautious with regard to articles containing personal references may ... contain an unfortunate ideological-political bias', in so far as it must necessarily confront the question of what exactly *counts* as 'adequate documentation' in a situation of occupation where rule is 'decentralized and incomplete'. As much to the point, in singling out, as 'exceptional', precisely those articles that 'include personal allegations', *Theory and Criticism* now risks, as well as retroactively rationalizing the original wrong done to Weizman, implicitly encouraging a kind of depersonalization of what may go on in the name of the occupation regime itself. Tellingly, the original letter from Kohavi's lawyer indicates 'that not mentioning my client in the article will certainly not detract from the ideas in it'. As Shenhav himself notes: 'In effect, this attorney is proposing that the "personal" be removed from political discussion', reducing the latter to an entirely abstract realm of 'ideas'. It is far from clear that *Theory and Criticism's* present position does not threaten to assist in such a process. Given the important role that it has played in providing a much needed forum for critical and non-Zionist left-wing thought in Israel, this is a matter that should clearly be of concern far beyond the relative confines of a national academic politics. As Weizman himself notes, one of

the most important outcomes of the conflicts and exchanges around this case has been the realization of the need to bring out the 'personal' in the context of any theoretical/political struggle, including the necessity of developing new writing habits and different academic/publication technologies to encourage and defend this type of work. The problem is that, so far, critiques of 'Israel', 'Zionism', 'the occupation', and so on, like the legal struggle against the 'state' in the high court of justice, have produced little effect, because [as depersonalized] they were easily ignored.³

Although there is general agreement among the involved parties that the proposed changes suggested to Weizman's article would, in the end, have been relatively 'minor' in academic terms, ultimately he felt obliged to withdraw his piece, as did another contributor, Neve Gordon, a politics lecturer at Ben-Gurion University best known for his own 2006 libel action against Haifa University economist Steven Plaut for articles accusing him of anti-Semitism and support for Holocaust deniers. As Shenhav observes, 'it seems that both Eyal Weizman and Neve Gordon have fundamental differences [with the editorial board] concerning both the act of documentation and the reciprocal relations between *Theory and Criticism* and its political and legal environment.' Beyond the ethics of Motzkin's initial action – which are, one would think, self-evidently questionable – such differences go to the heart of the difficulties surrounding the clash between what Judith Butler has described as 'different versions of academic freedom' in Israel today (*Radical Philosophy* 135, January/February 2006). Both Weizman and Gordon justifiably take the view that the position arrived at by *Theory and Criticism* in its relations to the occupation regime now surreptitiously compromises academic freedom, in a way that both threatens the journal's own editorial autonomy and transparency, and institutionalizes a form of self-censorship which contains, in Shenhav own words, 'an inherent potential to curtail [the] ability to criticise the occupation'. As much to the point, it is hard not to conclude that, as with the so-called US Academic Bill of Rights, promoted by American conservatives who have sought to rectify a supposedly left-wing and specifically anti-Zionist bias in the US university classroom, there is, at the heart of all this, a deeply problematic conception of political 'balance' at work,

which needs itself to be subject to critical scrutiny by the intellectual Left. (As Weizman points out, the military – hardly short of platforms for its views – is not in the habit of inviting ‘responses’ to its own publications.) After all, the curtailing of critical opposition and accountability rarely appears as such in modern ‘democratic’ societies, but precisely in the name of ‘balance’ and ‘fairness’ and of an equivalence of ‘views’.

What, then, do these ‘chain of events’ and the ‘complex situation’ they have generated tell us about the possible nature of an academic freedom and of critical thought in Israeli today, as well as about the nature of the occupation regime more generally? It should be noted that Yehouda Shenhav has himself long been a radical critic of the complacency of much of what he calls the liberal ‘New Israeli Left’ that emerged in the wake of 1967. In doing so he has consistently challenged, with considerable courage, the very discourse of the ‘occupation’ dominant within that Left, pointing to the ways in which, as he put it in a May 2006 article for the journal *News from Within*, it has served to falsely ‘separate the “here” from the “there” ... the “external” (outside the 1967 borders) from the “internal” (within the 1967 borders)’:

The fetishism of the Green Line has a dialectical dynamics. It purifies the occupation, reorganizes and elevates it to channels that deny the intensity and injustices of the Israeli occupation machinery. This fetishism allows the artificial separation between the ‘good guys’ and the ‘bad guys’; it creates a moral indifference and hides the fact that the Israeli colonial occupation is found everywhere, not only over the Green Line.⁴

In this way, the occupation regime is ‘woven into the internal fabric of society in Israel, at all levels, and is created within it’. Such an argument is reiterated in the first part of the editorial preface to the special issue on the occupation that eventually appeared. As Shenhav puts it there: ‘the paradigm of occupation was and still is anchored in the internal mechanisms of nearly all versions of Zionism ... it is turned not only outward but also inward, within the state, where there is no military violence but rather another kind of violence, exerted administratively or by law.’

Shenhav’s own work is worth mentioning here, because there is a more than minor irony, as he is clearly aware – the section of his editorial introduction on Weizman’s and Gordon’s withdrawal is entitled ‘The Occupation within Us’ – in the fact that he should find himself embroiled in a sequence of events that so markedly confirm his central thesis. As he writes: ‘Like Israel within the Green Line, like all Israeli citizens who pay taxes that feed the occupation, [*Theory and Criticism*] does not exist outside that regime. It exists within the occupation’s matrices of power and the military logic that shapes those matrices.’ Whatever one’s position on the now stalled proposals in the UK for a boycott of Israeli academic institutions, the capacity of the Israeli Left to confront critically the ‘occupation within’ *from within* is clearly crucial to any ongoing resistance to the occupation regime more generally. Both the Van Leer Institute and *Theory and Criticism* have been central to this. If nothing else, their current ‘crisis’ emphasizes the immense difficulties and complexities of such resistance within the social and legal reality in which they find themselves today.

David Cunningham

Notes

1. Yehouda Shenhav, ‘Why Not “The Occupation”’, *Theory and Criticism* 31, Winter 2007, pp. 322–32; p. 325. Although dated Winter 2007, the issue did not actually appear until April 2008.
2. The narrative of events is somewhat complicated at this point by the fact that, first, it’s not entirely clear that Kohavi is, in actuality, singled out for *exceptional* criticism in the article, and, second, by the fact that Kohavi’s sister is herself a fellow at the Van Leer Jerusalem Institute itself.
3. Eyal Weizman, email to author, 2 May 2008.
4. See Yehouda Shenhav, ‘The Occupation Doesn’t Stop at the Checkpoint’, *News from Within*, vol. 22, no. 5, May 2006, www.alternativenews.org/aic-publications/news-from-within/news-from-within-vol-xxii-no.5-may-2006-20060606.html#Shenhav.

למה לא כיבוש

יהודה שנהב

ארבעים שנה חלפו מאז 1967, ואני מתקשה למצוא מושג המאפיין את המצב הפוליטי שישראל נתונה בו בעקבות אותה מלחמה והתהליכים ההיסטוריים שהתרחשו מאז. בעיקר אני מתקשה להשתמש במושג "כיבוש", השגור בפי אלה המכונים "אנשי מחנה השלום". המושג — שהיה נחלת מעטים בסוף שנות השמונים, הסעיר את הרוחות ונחשב חריף — הפך זה מכבר למושג שחוק שהשתגר בשפה ואיבד את אופקו הביקורתיים. אולם הבעיה אינה נעוצה רק בהתמסדותו של המושג בשפה. המושג "כיבוש" מבטא תמונת עולם אנכרוניסטית של מי שדמיינו את ישראל בגבולות 1967 דמיון שבמסגרתו נתפס ה"כיבוש" כסרח עודף, דבר זמני, תאונה בהיסטוריה הפוליטית של ישראל. זוהי תפיסה סלחנית ומקוטעת של ההיסטוריה, שלפיה הכיבושים של 1967 וההתנחלויות בגדה המערבית וברצועת עזה הם אם כל הרעות. תפיסה זו באה לידי ביטוי למשל במה שאפשר לכנות "הנוסטלגיה החדשה", מעין תפיסת רטרו המבטאת געגוע לישראל שלפני 1967. מנקודת מבט זו המדינה של אותם ימים נחשבת ל"ישראל היפה", מעין תור זהב של מדיניות נוסח העולם המערבי ה"תקני". ביטא את התפיסה הזו יוסי ביילין, שאמר כי העשור שקדם ל-1967 היה "העשור היפה [בחייך] והוסיף: "כל מה שאני מנסה לעשות הוא לגרום לכך שנכדיי יוכלו לחיות בארץ הזאת כפי שאני חייתי בה בעשור היפה והשקט ביותר בחייה, 1957–1967". אחרים כינו ברוח זו את ישראל שלפני 1967 "רפובליקה מצומקת וצודקת". האומנם היתה ישראל יפה וצודקת בעבור הפלסטינים בתוך תחומי הקו הירוק, שחיו תחת כיבוש צבאי פנימי? או בעבור המזרחים, שנזרקו להתגורר מחוץ למוקדי הכוח האורבניים והפכו לעמוד השדרה של מה שמכונה "ישראל השנייה"? מהי אותה ערגה לתקופה שלפני פריצת גוש אמונים וש"ס למרכז הבמה, כאשר ההגמוניה של תנועת העבודה היתה בשיאה והלאומיות הפלסטינית ("בפנים" ו"בחוץ") טרם עמדה על סדר היום באופן בולט כל כך? עמדות אלה, שזכו לביטוי מובהק גם במחקר על החברה בישראל, ניוונו לעתים את נקודת המבט של המחשבה הביקורתית. ראוי לציין שבתחילת שנות התשעים החלה להתגבש במדעי החברה התיאוריה הקולוניאלית/הפוסטקולוניאלית, שיכולה היתה לשמש פרדיגמת-על לחקר הכיבוש. היא ניכרה בעיקר בעבודותיהם של אבישי ארליך, גרשון שפיר, ברוך קימרלינג ואורי רם. אולם באותה עת ממש קיבלו על עצמם חוקרים רבים את הנחות היסוד של הסכמי אוסלו ואת האפיסטמולוגיה המבוססת על פתרון של שתי מדינות לשני עמים. אף שחלפו כבר ארבעים שנה מאז אותה מלחמה, הגבולות המדומיינים של ישראל

כפי שהם משורטטים ברוב רובו של המחקר נותרו גבולות 4 ביוני 1967. קווי מתאר אלה מתכחשים לכך שפרדיגמת הכיבוש היתה ועודנה מעוגנת במנגנוניה הפנימיים של הצינורות עצמה, כמעט בכל גרסאותיה. הם מטשטשים את העובדה שהכיבוש הטריטוריאלי לא החל ב-1967 והוא אינו מופנה רק החוצה אלא גם פנימה, אל המרחב המדינתי, שבו אין אלימות צבאית אבל מופעלת אלימות אחרת: מנהלית או משטרתית. די להתבונן באופן שבו הגיבה המדינה על ארבעת מסמכי החזון השונים שכתבו פלסטינים אזרחי ישראל, שבהם הם תובעים בין השאר זכויות ייצוג קולקטיביות. די להתבונן באופן שבו שולטת המדינה במאגר הקרקעות שלה ובאופן שבו הן מוקצות בידי מינהל מקרקעי ישראל ובידי גופים יהודיים על-מדינתיים כמו הסוכנות היהודית או קרן קימת לישראל. די להתבונן במועצות האזוריות, המשמשות מנגנון (בעל היסטוריה אימפריאלית) של שליטה יהודית במרחב וכלי מדינתי להדרתם של לא יהודים. כל אלה מתקיימים בתוך הקו הירוק ולא רק מחוצה לו. התשוקה הישראלית לקרקע, היעדרם של גבולות קבועים, הכשרתן של ההתנחלויות, הקמת מכללות אקדמיות בשטחים, מחיקתו של הקו הירוק מספרי הלימוד ודיכוי הלאומיות הפלסטינית, הן בגדה המערבית וברצועת עזה והן בתוך ישראל עצמה — כל אלה אינם מקריים. הם מלמדים שה"כיבוש" אינו גחמה חולפת, אלא חלק מחזון אוטופי של קבוצות ישראליות לא מעטות, חזון שהתממש באופן נסיבתי ומקרי בשנת 1967.

אני מבקש להדגיש שאינני גורס לזהות מוחלטת בין המנגנונים המופעלים מעבר לקו הירוק לאלה שבתחומיו, אלא שיש לבחון אותם במבט משווה ולעמוד על הדומה ועל השונה ביניהם. עוד אני מבקש לטעון שבשל סיבות אלה ואחרות, המושג "כיבוש" השגור בשיח הפוליטי הוא מושג מתעתע. האגודה לזכויות האזרח בישראל קבעה, בעקבות החוק הבינלאומי, כי "כיבוש הינו מצב שבו בעקבות פעולה לוחמתית נשאת השליטה על השטח בידי צבא זר. מדובר במצב המוגדר מעצם טיבו כמצב זמני, שצריך לבוא לידי סיום בהסדרת מעמדו של השטח במסגרת הסכם שלום, אשר יביא לסיומה של המלחמה".¹ המושג "כיבוש" מניח מדינה בעלת גבולות ברורים וריבונות רציפה, שאפשר לתחמם באופן ברור על פי החוק הבינלאומי, אולם במקום זאת אנו מוצאים ריבונות מחוררת, גבולות עמומים ותביעות להגדרה עצמית של פלסטינים "בפנים" ו"בחוץ".

קריאה מרחבית של ההיסטוריה הקולוניאלית מלמדת שהאימפריות האירופיות הגדולות ניצבו בפני מלכוד דומה. מצד אחד ביקשו המוסדות האימפריאליים לייצא את שלטון החוק אל הקולוניות, הן כדי להגן על הנתונים והן כדי להשלים את משימת התרבות האירופית. מצד אחר הם ביקשו להתחמק מסיפוח של שטחי הכיבוש וממימוש של ריבונות מלאה. התוצאה היתה חללי ריבונות: ריבונות חלקית המבוססת על חריגים ולא על "אחדות שאינה ניתנת לחלוקה", כפי שהגדיר זאת ז'ן בודן. חללי הריבונות בקולוניות — כמו

¹ ראו את נייר העמדה "האמנם דמוקרטיה?", האגודה לזכויות האזרח בישראל, ירושלים, יוני 2007, עמ' 2, <http://www.acri.org.il/pdf/democloug.pdf>.

גם המאבקים המתמשכים בין הדרישות השונות של משרד המושבות, משרד המשפטים, משרד החוץ והנציב העליון במקום – יצרו "הכרעות ריבוניות" שהתבססו על חריגים. הביורוקרטים הקולוניאליים – לורד קרומר, הנציב העליון הבריטי במצרים, לורד קרוזן בהודו, לורד סמית בדרום אפריקה, לורד סומרסט בכף התקווה הטובה ורבים אחרים – יצרו מודלים אנומליים של חריגים, שבהם הריבוניות אינה נקבעת על ידי שלטון החוק. תחת זאת, מה שנמצא מחוץ לשלטון החוק מוכל כבעל זיקה לשלטון זה. כך נוצרה מערכת של טלאים משפטיים והסדרי אד-הוק: תחומי שיפוט אקס-טריטוריאליים, צווים מנהליים, סיפוחים חלקיים, הכרזה על "מצב לחימה" או שימוש בתקנות שעת חירום. כולם הוגדרו מצבים יוצאים מן הכלל, שרשרת של חריגים היוצרים כיסים של היעדר חוק בחסות החוק. החריג, יש להדגיש, אינו השעיה של שלטון החוק, אלא דווקא הפעלתו (הסלקטיבית) בעבודת הטלאה מרחבית. אחרי הכול, הסדר המשפטי-פוליטי מכיל ומדיר בה בעת. חשיפת החריגים הללו מאפשרת לאתר את מקורות האלימות שבבסיס פערי הריבוניות. נקודת מבט זו של מרחוב חללי הריבוניות מאפשרת לנו להיפרד מן הפרדגימה הסטרוקטורליסטית, הנסמכת על קריאה בינארית של המציאות הפוליטית והמבחינה בבירור בין "כאן" ל"שם". העובדה הסוציולוגית היא שהמושג "סיום הכיבוש" אינו מתארגן לכדי תמונה ברורה. האם משמעותו חזרה לגבולות 1967? האם פירושו פינוי ההתנחלויות באזור "עוטף ירושלים", במעלה אדומים או באריאל? האם משמעותו המשך דיכוי תביעתם של הפלסטינים בישראל לזכויות קיבוציות? ברור כיום שהמושג "מדינה יהודית ודמוקרטית" נכשל כישלון חרוץ בניסיונו להכיל את כל ה"חריגים" ולתת מענה לכל הבעיות האלה. ברור גם שהפטישיזציה של הקו הירוק מטהרת את השליטה הישראלית מעבר לו ומסייעת לה להתארגן באפיקים המכחישים את עוצמתה ואת עוולותיה של הנוכחות הישראלית שם. היא גם מאפשרת לערוך הבחנה מלאכותית בין "טובים" ל"רעים" ומייצרת אדישות מוסרית. עוד, ככל שהגבולות הבינלאומיים (ה"חיצוניים") ממוסמסים ועמומים יותר ("גדר", "חומה", "ציר פילדלפי", "התנתקות", "נסיגה", "עיבוי", "חיזוק"), כך הגבולות ה"פנימיים" בין קבוצות לאומיות, דתיות, מעמדיות ואתניות הולכים ומתקשחים. אנו למדים זאת כאשר אנו מתבוננים במשטרי הפריבילגיות המעצבים את המרחב בישראל. אני מזמין אתכם לעיין בספר הפרדה, על שלל התצלומים והטקסטים שבו, שראה אור זה עתה בעריכתם של חיים יעקובי ושלי כהן.² מה שעולה בבירור מן הספר הוא השיבוש בחלוקה המסורתית והמקובלת שבין "אנחנו" ו"הם". הספר מראה בשיטתיות כיצד החריגים של החלוקה הבינארית הזו חדלו להיות היוצאים מן הכלל והפכו לכלל. הוא מלמד על ריבוי של חלוקות פנימיות בתוך ערים וביניהן על בסיס אתני-גזעי. דוגמאות לכך הן החומה ברמלה בין שכונת ג'ואריש לשכונת גני דן; חומת העפר שהקימו תושבי קיסריה בינם לבין ג'יסר א-זרקא; החומה שתוכננה בין השכונה הערבית פרדס שניר בלוד לבין מושב ניר צבי; קהילות מסוגרות במגוון

² חיים יעקובי ושלי כהן (ערכו), 2007. הפרדה: הפוליטיקה של המרחב בישראל, חרגול, תל-אביב.

מקומות, שהבולטת שבהן היא זו שבאתר אנדרומדה ביפו; וסכסוכי ה"גבול" בין היישובים מודיעין, רעות או מכבים — יישובים המטשטשים את הקו הירוק ומסמנים מרחבים מעמדיים חדשים. החומות הפיזיות והסימבוליות הללו מקורן בעירוב של מפעלים מדינתיים, יוזמות של בעלי הון, יוזמות של דיירים ושל רשויות מוניציפליות. המרחב הישראלי בנוי ממערכות של גבולות ומיונים, שלכאורה אינן מתארגנות לכלל שיטה. בלי להפריז בחשיבות ההפרדות הפנימיות להבנת המרחב הישראלי, אפשר להבחין בתנועה המתחוללת בעשורים האחרונים (בעיקר מאמצע שנות השמונים) מריבונות מדינית כמעט בלעדית לריבונות מרחבית המכילה שחקנים כלכליים, בעיקר בעלי הון, בתוך הקו הירוק, על קו התפר שלו ומחוצה לו. תנועה זו מטשטשת עוד יותר את מנגנוני הכיבוש ומכליאה אותם ב"מנגנוני השוק". כך לדוגמה, לא הריבון המדינתי מפנה את תושבי כפר שלם מן הבתים שבהם חיו עשרות בשנים, אלא הריבון הכלכלי, הנעזר לא רק במשטרה המדינית אלא גם בחברות ביטחון פרטיות.

גם החומה שבנתה ישראל אינה משקפת (רק) "צרכים ביטחוניים". זוהי חומה פוליטית-כלכלית במובהק, שאינה משקפת קו גבול יציב ומובחן, אלא בעיקר את הכאוס המדינתי ואת הבלבול של המשטר בישראל בסוגיה זו. אבל בהיותה כזו, היא מייצרת תנועת טרנספר של פלסטינים הלכודים בין הקו הירוק לבין תוואי הגדר ומשבשת את הסיכוי לרצף טריטוריאלי בתוך שטחי הריבונות הפלסטינית. החומה אינה גבול בין מדינות. היא נעה בזכות עצמה ומסמנת את עצמה. לדעתי אין מכשול גדול יותר לפרוגרמה של שתי מדינות מחומת הפרדה. היא תבטיח פסיעה איטית אך בטוחה אל עבר הרעיון הדו־לאומי. תהיה זו דו־לאומיות כמעט כמו בלוד או ברמלה, שם אנו מוצאים חומות הפרדה דומות בתוך שטחי מדינת ישראל. אלה הן חומות המאפשרות הפרדות טריטוריאליות אורבניות בין יהודים לערבים ומבטאות יותר מכול את הקולוניאליזם הפנימי-חיצוני בתוך החברה והמדינה בישראל.

אני מודע לכך שדברים אלה עשויים להיות זהים לדברים הנישאים בפי אנשי הימין הרדיקלי. אכן, כך אני סבור, יש דמיון מסוים בדיאגנוזה, אך אין זה הופך אותה בהכרח למוטעית או לבלתי לגיטימית. ההבדל בין העמדות אינו בדיאגנוזה, אלא באופק הפוליטי שהן מכתובות. הדמיון בדיאגנוזה בין עמדותי זו לעמדתו של הימין הרדיקלי מתבהר לעניות דעתי לנוכח התפיסות הליברליות של השמאל הציוני, הנשענות על הנחות מוטעות, הגורסות שאת הסכסוך האלים אפשר עדיין לפתור על ידי: (א) פינוי גושי ההתנחלויות; (ב) הקמה של מדינה פלסטינית עצמאית בעלת רצף טריטוריאלי בגבולות 1967; (ג) התנגדות לזכויות קולקטיביות לפלסטינים אזרחי ישראל. חוששני שפתרון כזה איננו אפשרות פוליטית ריאלית. אני חושב שפינוי התנחלויות אינו ריאלי, ובמקרים מסוימים גם אינו מוסרי; שמדינה פלסטינית מחוררת ומקוטעת הנשלטת בחלקה בידי ישראל אינה פתרון שיכול לשים קץ לסכסוך; וכי ישראל צריכה להתמודד עם היסודות האתניים הלא דמוקרטיים במשטרה, גם זה הפנימי. אין פירוש הדבר, כפי שטוענים חלק מן המלעזים, שזהו הקץ לקיומה של מדינה ליהודים. פירוש הדבר שבמקום הנוסחה של מדינה יהודית ודמוקרטית

תצטרך להימצא חלופה יצירתית ושוויונית יותר. עמדותיי אלה אינן משקפות בהכרח את דעות הכותבים בגיליון זה, המוקדש לארבעים השנים שחלפו מאז 1967 ולהיבטים הפוליטיים של הנוכחות הישראלית בשטחים. המאמרים בגיליון זה אינם משקפים פרדיגמה אחידה; נהפוך הוא, כפי שיעלה ודאי מן הקריאה בגיליון, ניתוחי המחברים מתאפיינים בהטרוגניות רבה הם משתמשים במושגים מגוונים לתיאור המצב. גם אני עצמי אמשך להשתמש בהמשך במונח הדיסקורסיבי "כיבוש", למרות הביקורת שהצגתי עליו.

מאמרם של *ארנה בן-נפתלי*, *אייל גרוס* ו*קרן מיכאלי* עוסק בשאלת החוקיות של השליטה הישראלית בשטחים הפלסטיניים ובמבנה המשפטי של מה שהם מכנים "משטר הכיבוש". הכותבים טוענים שדווקא השיח המשפטי אינו עוסק בשאלת חוקיות הכיבוש, והם מבקשים לבחון שאלה זו באמצעות דיון פוליטי במשפט הבינלאומי. הכותבים מגיעים למסקנה — שאולי אינה מפתיעה את אלה שאינם משפטנים — כי "הכיבוש הישראלי המתמשך בשטחים הפלסטיניים שנתפסו ב-1967 הוא כיום משטר כיבוש בלתי חוקי", וכי קיומו של משטר כיבוש בלתי חוקי אפשרי מבחינה נורמטיבית. בתוך כך הם דנים במבנה הלגיטימציה לכיבוש בהיעדר חוקיותו (למשל צורכי הביטחון), במשמעות ההבחנה בין "כאן" ל"שם", ובטשטוש בין הכלל לחריג ובין הזמני לבלתי מוגבל בזמן.

אריה ארנון עוסק בשאלת הקשר בין שטחי הכיבוש לבין ישראל שבתחומי הקו הירוק באמצעות הפריזמה הכלכלית. זוהי סוגיה חשובה משום שהיא מייצגת דינמיקה שונה מזו של ההיגיון הפוליטי. הכוח הפוליטי הישראלי, כמו מעצמות אימפריאליות רבות בזמן הכיבושים הגדולים, מוותר על הריבונות הפוליטית, אולם למעשה משמש ריבון כלכלי מועצם בשטחים. מאמרו של ארנון משרטט את המתווה ההיסטורי של האמביוולנטיות של המדיניות הישראלית. המתח בין שילוב להפרדה מצביע על הפטישיזציה של הקו הירוק, המשמש קו בעל פני יאנוס המספח או מפריד כל קבוצה וכל תקופה על פי הגיונה.

דניאלה מנסבך דנה בפרקטיקות המחאה של תנועת מחסום Watch. גם היא מאתגרת את ההבחנות המסורתיות בין "כאן" ל"שם" ובין שיתוף פעולה לביקורת. היא מנתחת לא רק את השפעותיהן של פרקטיקות המחאה של התנועה על מצב הכיבוש אלא גם, ואולי בעיקר, את הקשר בינן לבין סדר השיח המגדרי. לטענתה, פרקטיקות אלה מכניסות אל המרחב הצבאי הגברי אלטרנטיבה המבקרת את החלוקה הרפובליקנית הבוחנת את מידת התרומה לצבא, והן מאתגרות גם את המבנה הפנאופטי המאפשר להתבונן במתרחש במחסומים.

אריאל הנדל מספק לנו תמונה חזותית ומקודדת של טכנולוגיות השליטה המרחבית בשטחים. הוא מתמקד במה שהוא מכנה "טכנולוגיות של אי-ודאות" ובוחרן כיצד הן מיוצרות, מופצות ונצרכות בשטחים. הוא מציג שני סוגים של ערכים מרחביים: ערך מוחלט של מרחב, שהוא מיסודו אדיש למתרחש במרחב הנמדד, וערך שימוש, המביא בחשבון את טכנולוגיות השליטה עצמן ומציג אמצעים חזותיים להדגמת השימוש בהן.

רגב נתנון עוסק בממד חזותי אחר של הכיבוש בשטחים: תמונות של צלמי עיתונות. למעשה הוא עוסק בניסיונות של צלמים לאלף, לארגן ולטהר את המציאות הכאוטית

של הכיבוש באמצעות פרקטיקת הצילום. לאחר שניתח מאות תצלומים הוא מבחין בין שלושה סוגים ומבקש להסביר מיהם הצלמים של מה שהוא מכנה "צילום טרנסגרסיבי". אחת התוצאות המפתיעות של הניתוח היא שצלמי העיתונות ממעטים לייצר תצלומים טרנסגרסיביים. דווקא חיילים שאינם צלמים מקצועיים הם שמייצרים באופן מפתיע – ואולי לא – את רוב התצלומים שאינם בנאליים.

מאמרם של אריאלה אזולאי ועדי אופיר מבקש למפות סוגים ותבניות של אלימות בשטחים. הם עורכים שתי חלוקות קונספטואליות. הראשונה היא בין הפרדה מרחבית (בין שטחי כיבוש לשטח ישראלי) לבין הפרדה משפטית ומנהלית (בין אזרחים למי שאינם אזרחים). אזולאי ואופיר מבקשים להיפטר מן ההבחנות הבינאריות המקובלות ולהציע מבנה שלפיו מעולם לא היתה הפרדה גמורה בין שתי המערכות, אך מעולם גם לא היה סיפוח ריבוני מלא. הם גורסים כי ההפרדה המרחבית אמורה לנתק או להבחין בין שתי קבוצות לאומיות, אך בה בעת להכיל את שתיהן בתוך מערכת שליטה אחת. החלוקה השנייה שהם עורכים היא בין שני סוגים של אלימות: אלימות מתפרצת ואלימות כבושה. האחרונה היא אלימות מושהית, שבה הממד הפוטנציאלי, הנסתר בדרך כלל, זוכה לנראות. הכוח האלים פועל באמצעות הצגת הפוטנציאל שלו.

לאריאל הנדל טקסט נוסף בגיליון. הוא הצליח לקבץ בעמל רב כרוניקה מרשימה של התנהלות השלטון הישראלי בשטחים שמעבר לקו הירוק (וגם ובתוכו) מאז 1967. בגיליון שלוש מסות. מסתו של לב גרינברג מציגה עמדה שונה מזו של אריה ארנון (בגיליון זה), ומביאה מבט נוסף על דפוס השליטה הכלכלי-צבאי של ישראל בשטחים במהלך השנים. מסתו של חנן חבר עוסקת בספר שיריו של יצחק לאור, עיר הלווייתן, שנכתב בעקבות האינתיפאדה השנייה. ולבסוף, חנה הרצוג נפרדת מעמית וחבר שכתב רבות על הכיבוש, ברוך קימרלינג, שהלך לעולמו השנה.

מאיד ויגודר מציג תיק עבודות על מצב הכיבוש, והוא מתמקד בשתי "התנתקות": האחת של הצבא מן השטחים שכונו "שטחי A" בראשית תהליך אוסלו, והאחרת מחבל עזה ב-2005. התצלומים של אלדד רפאלי מלמדים על הזיקה הפוליטית והתרבותית בין "עקירות" ועל הקשר המורכב בין טריטוריה לאוכלוסייה. בגיליון מובאות גם רשימות על ספרים שנערכו בידי שלוש עורכות המדור, רונה בריי-גארב, אורנה יואלי וטל כוכבי: ראיק זרייק, עוסק בארבעה ספרי מחסומים שהתפרסמו בשנים האחרונות; ישי רוזן-צבי מנתח ארבעה ספרים העוסקים בהתנחלויות; שלמה פישד עוסק במופעים של מה שהוא מכנה "ציונות דתית רדיקלית"; כשיד כשיד כותב על ספרות מחקר פלסטינית בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטיני; ורונה סלע מנתחת ספרים של חוקרים פלסטינים הבוחנים את הייצוג החזותי של העבר הפלסטיני דרך תצלומים.

* * *

הכיבוש שבתוכנו

גיליון זה היה אמור לצאת לאור בסתיו 2007. הגיליון מתפרסם באיחור ניכר וללא שני מאמרים שהיו מתוכננים להופיע בו: מאמרו של אייל ויצמן, "ללכת דרך הקירות", ומאמרו של ניב גורדון, "מקולוניזציה להפרדה". מאמרו של ויצמן עוסק בשאלת ארגון המרחב בלחימה של הצבא באזורים בנויים בשטחים. ויצמן מתאר כיצד שורה של קובעי אסטרטגיה וקצינים ישראלים ממשיגים את המרחב בהתבסס על עקרונות שפותחו דווקא בתיאוריה הביקורתית. דוגמה לכך היא הפרקטיקה של "הליכה דרך קירות" שנקט הצבא במהלך המבצע המכונה "חומת מגן": תנועה דרך קירות בתוך בתיהם של תושבי ערים ומחנות פליטים כגון ג'נין או בלטה. אנשי הצבא שהגו שיטת תנועה זו נשענים במוצהר על גישתם הסוציו-מרחבית של ז'יל דלז ופליקס גואטרי. גישה זו מפרקת את הבינאריות של "פנים" ו"חוץ" ואת עצם ההבחנה בין סובייקטים תודעתיים הפועלים במרחב לבין אובייקטים שרק מצויים בו. אך מה שהציעו דלז וגואטרי כדגם של התנגדות למדינה ולצבא, עוכל ונוכס אל תוך מכונת המלחמה הצבאית. הניתוח שערך ויצמן במאמרו הזמין אותנו להעלות שאלות נוקבות על אידיאולוגיה ואפיסטמולוגיה, כמו גם על נדידתם של רעיונות ביקורתיים ועל הבעלות עליהם. אך ויצמן לא נותר רק ברמה האנליטית. הוא נקט מהלך ביקורתי-פוליטי מודע וטען במאמרו לאחריותם של יחידים — כמו ד"ר (תא"ל) שמעון נוה ותא"ל אביב כוכבי — להפעלת שיטות הלחימה החדשות ולפגיעה הקשה באוכלוסייה האזרחית הכרוכה בהן. לאחר שמאמרו של ויצמן התקבל לפרסום, ביקשתי תגובה משמעון נוה, שהסכים לכך עקרונית, אולם לא שלח אותה למרות בקשות חוזרות ונשנות של המערכת.

מאמרו של ויצמן אינו מתפרסם בגיליון זה בשל סדרה של אירועי שרשרת שיצרו משבר מורכב, שבמרכזו מכתב איום מעורך דינו של כוכבי המזהיר כי במאמרו של ויצמן מופיעות קביעות העלולות להניע את מרשו לנקיטת אמצעים משפטיים. הצבאיות והכיבוש, עטופים במשפט האזרחי, הגיעו לפתחו של כתב העת תיאוריה וביקורת, וראוי להניח אותם על סדר היום שלנו.

עם כניסתו לתפקיד בספטמבר 2007 ביקש יו"ר מועצת המערכת של תיאוריה וביקורת לקרוא את המאמרים שתוכננו להיכלל בגיליון הנוכחי. הוא סבר כי הביקורת האישית במאמרו של ויצמן מחייבת את המערכת להעניק זכות תגובה למושא הביקורת העיקרי, תא"ל כוכבי. המאמר נשלח לדובר צה"ל, בהנחה שכקצין בשירות פעיל הוא מנוע מלהגיב באופן ישיר. תגובת דובר צה"ל מעולם לא הגיעה, ובמקומה נחת על שולחן המערכת המכתב מעורך דינו הפרטי של כוכבי.

בעקבות מכתב זה פנינו ליועץ המשפטי של מכון ון ליר בירושלים, שסבר שהמאמר אכן חשוף לתביעת לשון הרע. בעקבות ההתייעצויות המשפטיות שקיימנו, הצעתי לוויצמן כמה תיקונים שאמורים היו למנוע את האפשרות של תביעת דיבה נגד כתב העת. בנקודת זמן זו התכנסה מועצת המערכת וגיבתה את המשך העבודה על המאמר עם התיקונים.

כמו כן החליטה מועצת המערכת על מדיניות כתובה שלפיה כתב העת לא ישלח בעתיד כל מאמר שהוא, ומכל סיבה שהיא, לתגובה חיצונית טרם פרסומו. עוד הוחלט, בעקבות הצעתו של יו"ר מועצת המערכת, כי במקרה שמאמר יכלול קביעות העלולות להביא לתביעת דיבה, יעביר העורך את המאמר לביקורת פנימית במכון ון ליר במטרה לוודא שקביעות עובדתיות מגובות באסמכתאות ראיות. ההחלטה הגורפת שהתקבלה במועצת המערכת מכירה בדיעבד שכל שליחה של מאמר לתגובה לפני פרסומו היא משגה. כמו כן, חשוב לציין שהן המערכת והן יו"ר המערכת היו מודעים לכך שגם החלטה להקפיד שבעתיים במאמרים הכוללים התייחסויות אישיות אינה נטולת הטיה אידיאולוגית-פוליטית: בשל אופי התיעוד המבוזר והחסר של השלטון הישראלי, בראש ובראשונה ביחס לפעולות בשטחים וכן בכמה תחומי פעולה אחרים, ברור כי יש מגבלות וגבולות ליכולת המסמך של מעשי השלטון. כך למשל, ההיסטוריה הקולוניאלית מלמדת אותנו שמעשי רוע, כמו ההריסה המסיבית של הכפרים הפלסטיניים במלחמת 1948 או פעולות הרצח וההשמדה שביצע השלטון הצרפתי באלג'יריה, נחשפים במלוא היקפם רק בדיעבד. משום כך קיימת אסימטריה אפיסטמולוגית בין היכולת להוכיח מעשי רוע לבין אי-היכולת להוכיחם בזמן אמת. עוד הוחלט שפעולת המסמך תיעשה במאמרים חריגים בלבד, הכוללים התייחסויות אישיות, ולא תהיה פרקטיקה קבועה של כתב העת.

בסופו של דבר החליט אייל ויצמן למשוך את המאמר, אף שהסכים שהתיקונים שהוצעו אינם מעקרים את טיעונו ואת אופיו של המאמר. אינני משוכנע שמישכת המאמרים היא מעשה פוליטי אפקטיבי. כעורך, אני מצטער על כך ששני מאמרים חשובים להבנת הדקדוק הפנימי של השלטון הישראלי בשטחים נותרו מחוץ לגיליון. אך לוויצמן, כמו גם לניב גורדון, היו טענות עקרוניות יותר באשר למעמד פעולת המסמך, ובאשר ליחס הגומלין בין כתב העת תיאוריה וביקורת ובין סביבתו הפוליטית והלגלית. אכן, אפשר לטעון כי גם החלטתנו למסד את אופן הטיפול במאמרים הכוללים התייחסויות אישיות אינה נטולת משמעות ביחס לגבולות ביקורת הכיבוש.

משבר זה מזמן לנו "רגע ביקורתי" או "נקודת אי-רציפות", המצריכים לבחון את היחס בין אפשרות ביקורת הכיבוש לבין אפשרות הביקורת העצמית של תיאוריה וביקורת. אי-פרסום המאמרים והתהליכים שהתרחשו בתיאוריה וביקורת ומחוצה לו בעת המשבר מחדדים את הצורך לנסות להבין את אופן התנהלותו של כתב עת המצוי במטריצות שונות של כוח: פוליטי, כלכלי או משפטי-לגלי. אפשר לנתח את התוצאה וללמוד ממנה על מקומנו בתור ישראלים הכפופים גם הם למשטר הכיבוש ונוטלים בו חלק פעיל או סביל, כיחידים וכקבוצה המבקשת לקיים כתב עת מדעי-ביקורתי. כמו ישראל בתחומי הקו הירוק, כמו כל אזרחי ישראל המשלמים מסים המזינים את הכיבוש, גם כתב העת אינו נמצא מחוצה לו. הוא מתקיים בתוך מטריצות הכוח של הכיבוש וההיגיון הצבאי המעצב אותו. מעבר לכך, המשבר מזמין דיון ביחס שבין כתב העת, הנתון בשגרה של אילוצים מוסדיים (תקציביים, משפטיים, ניהוליים), לבין היכולת להתמיד בפיתוח חשיבה ושפה ביקורתיות,

שהתממשותן תלויה ביכולת להתמיד בפסיעה מעבר לגבולות השיח הלגיטימי (המנומס, האחראי או החוקי). הרי יש לזכור כי צנזורה עצמית וצנזורה חברתית כמעט לעולם אינן מופיעות בצורתן העירומה, אלא הן מוסוות היטב במושגים מובנים מאליהם לכאורה כגון מהוגנות, הוגנות, רציונליות וסבירות.

סוגיה זו מתבטאת גם באחת הטענות המופיעות במכתבו של עורך הדין: "יצוין כי אי אזכורו של מרשי במאמר בוודאי שלא יפגע בהבנת הרעיונות הגלומים בו...". עורך הדין נגע כאן בנקודה מרכזית לאיתורו של ה"פוליטי" בתיאוריה הביקורתית. אייל ויצמן גורס במאמרו כי אסור שתיאוריה בכלל, וניתוח של מבנים, מוסדות ומנגנונים בפרט, יטשטשו את האחריות של יחידים לפשעי מלחמה. יתר על כן, בכל תיאוריה המופעלת כדי לנתח מנגנוני כיבוש, כמו גם מנגנוני כוח אחרים המייצרים אי-שוויון, עוולות ופשעים, חייבת להימצא דרך לבטא גם אחריות אישית למעשים העשויים להיות פליליים וש אפשר לייחס ליחידים המבצעים והמתפעלים אותם. עורך הדין מציע למעשה את עיקרו של ה"אישי" מן הדיון הפוליטי.

משום כך, מעבר לביקורת הכיבוש הישיר, יש לשאול מהו התפקיד שממלאים בו כללי המשפט האזרחי – באמצעות הציות לאיסור לשון הרע – בצנזורה ובצנזורה עצמית. המשפט האזרחי, במקרה הנידון, וכפי שהוא מנוסח על ידי עורך הדין, פועל כמנגנון המבקש לעקר את הממד האישי ולהשאיר לנו רק "רעיונות". איננו יכולים לקבל כמובן מאליו את הציות שלנו לצויו של משפט זה. ההבנה שבה אנו מקבלים, בתוך ההיגיון המשפטי, את ההכרח להימנע מתביעת לשון הרע, מתפקדת כמנגנון החותר לשוב ולהפריד בין תיאוריה ועיסוק במבני הכוח, מחד גיסא, לבין סובייקטים בעלי אחריות מוסרית ומשפטית מאידך גיסא. דיון זה נוגע לשאלת היסוד של שיח ביקורתי ולתנאים המאפשרים "להוריד את הסטרוקטורות לרחוב". תנאים אלה, כך מתברר, מחייבים אותנו גם לבחון כיצד גם "ביקורת הכיבוש" מתפרקת לתוך הפרוזאיות של חיי היומיום, שבתוכם אנחנו חושבים וכותבים ומחליפים דעות ועמדות עם עמיתנו.